

Nicolae Balotă az esszéíró Molterről

A romániai magyar irodalom régi és új értékeit számon tartó, a sajátos irodalmi jelenséget egyetemes összefüggésben is figyelemmel kísérő bukaresti irodalomtörténész, Nicolae Balotă jól dokumentált, igényes összefoglalást közöl (ROMÁNIA LITERARĂ, 1979. 25.) a kilencvenedik évének küszöbén álló Molter Károly életművéről, főképpen esszéiről. „Bár írt verset, elbeszélést, regényt, mi több, színdarabot is, Molter Károly elsősorban esszéíró — szögezi le cikkének elején Balotă. — Számptalan cikkében, a maró gúnyt vagy a kritikus pedantériát nem ismerő bírálataiban, esszéiben a szenvedélyesen olvasó irodalmárt jellemző forma mentisre ismerünk; arra a kritikusra, aki nem vállalkozik szigorú szövegmagyarázatra, inkább magát látja bele mások gyönyörrel olvasott műveibe; a moralistára ismerünk benne, aki reflexiókra váltja át saját tapasztalatait. Inkább a műfaj francia modelljét követi, semmint a német modellt.”

Balotă példákkal illusztrálja ezt a beleélő, azonosuló képességet (a *Varázshegyről*, a *Forsythe Sagáról* írottakat emeli ki). Jellemzi ugyanakkor Molter esztétikai és etikai magatartását: „Nem forradalmár, nem tartozik a század eleji avantgarde irányzatok egyikéhez sem, ami viszont nem jelenti azt, hogy elzárkózik az újításoktól. Ellenkezőleg, dicsőíti az újítókat, például Bartók Bélát (a húszas évek elején), akit a magyarországi intézményesített akadémizmus akkor még nem ismert el. Mint maga írja, Marosvásárhelyen a két Bolyai fáklyalángjánál él (ugyanabban a kollégiumban tanított, ahol egy évszázaddal előbb Bolyai Farkas), érthető tehát, ha a geometria e nagy újítóinak eleveníti fel az emlékét. Wedekind, Yvan Goll, Kaiser a művészi kifejezésmód újszerűségével vonják magukra figyelmét. Pirandellónál »a téma« izgatja. Állásfoglalása különböző »tárgyakkal« szemben Molter felvilágosult szellemét igazolja; elítéli a retrográd magatartásokat, az érzelgős múltbamerülést, a vakbuzgó konzervativizmust. Életének egyik döntő pillanatában, a második világháború idején, az emberiség létének legkritikusabb időszakában olyan valómást tesz, melyből kiviláglik a múlttól eltérni, de annak értékeit megtartani akaró, új utat kereső szellem: »Riadó dobverésével búcsúzott bennem a múlt: verőfényével és gyászával, mámorával és mostohaságával, jókedvével és könnyeivel, történelmével és düledékeivel, elképesztő lendületével és csüggesztő gyarlóságaival, de mindenenek át — mégis az én múltam.« A szöveg, melynek része ez az 1944-ben fogalmazott vallomás, annál jellemzőbb arra a bizonyos forma mentisre, melyet Molter Károly esszéiben észlelhetünk, minthogy hitvallás a művészet csodatevő értékéről. Az esszé címe *Zene*, s annak jötevé hatásáról beszél egy olyan nehéz napon, amikor a háború végigseper a városon. Hasonlóan Aldous Huxley *Music at night* című esszéjéhez, de sokkal drámaibb hangvételben, Molter esszéjében a zene orfikus-gyógyító hatalmát jeleníti meg. »Egyszerre megszilárdultak a tárgyak körülöttem, újra otthonomná lett a város, a zenei üzenet hatása alatt elmúlt a meg-alázó félsz belőlem, elmúlt a rettegő ember, hogy helyet adjon a bizónak: azok leszünk, amik apánkban, anyánkban, őseinkben és összekuporgatott műveltségünkben voltunk: dolgozó és gondolkodó sejtek, akik nem felejtik bármilyen felhő alatt sem az éneket...« Ugyanabban a pillanatban, amikor a megszentelt tárgyakkal terhelt múlttól szakad el, a múlt kultúrájának megmentő erejéből is táplálkozik ismét.

A *Szellemi belháború* (1968) cím alatt összegyűjtött, 1918–1944 között írott tanulmányok, publicisztikai írások, esszék szerzője nem volt harcos egyéniség. Ennek ellenére számos cikke bátor kiállásról vall olyan kérdésekben, melyek túlmutatnak a művészet körén. Kiállása társadalmi vonatkozásban ha nem is gyakori, de mindig őszintén demokratikus látásmódra, szemléletre vall, különösen a megalázott, elnyomott kisemberek életének reális tükrözésében, egy igaztalan világban.“

K. E.

A TITOKZATOS GYERMEK
(Nouvelle revue de psychanalyse,
1979. 19.)

A Nemzetközi Gyermekekre állította össze a francia pszichoanalitikusok leg-rangosabb szemléje ezt a reprezentatív számot. J. B. Pontalis előljáróban leszögezi, hogy a mélylélektan elmélete és gyakorlata kezdettől fogva abból a meggyőződésből táplálkozik, hogy a többé-kevésbé szabatosan „felőttnek“ nevezett személyt az egykori gyermek konfliktusai, megrázkódtatásai, képzeletvilága, vágyai alakítják: „Regresszió, fixáció, ismétlődés, elfojtás, átvitel: nincs is olyan freudi fogalom, amely ne függne össze a gyermek továbbélésével bennünk. És analitikus sincsen, aki páciense panaszainak eredetét ne a gyermekkor szorongásaiban vagy titkos örömeiben keresné.“

Mint olyan lény, aki a felnőtt rejtett valóságát és jövőterveit foglalja magában, a gyermek egyre értékesebb tökének bizonyul. Annra értékesnek, hogy az iránta tanúsított érdeklődésbe, figyelembe jöcskán vegyül nyugtalanság, sőt tehetetlenség is. Nehéz vele kapcsolatot teremteni, kommunikálni: a rá vonatkozó tudás mértékében tűnik egyre titokzatosabbnak, ha nem éppen félelmetesnek. A hagyományos társadalmakban, akár csak a XIX. században, az iskolahálózat fejlődése ellenére a gyermekek sosem éltek a szülőktől, a felnőttektől távol eső, külön életet. Ma már előfordul, hogy úgyszólván alig találkoznak; más az időbeosztásuk, más-ként töltik szórakozásra szánt szabad óráikat. Talán innen ered az az egyre leplezetlenebbül megnyilatkozó szülői igény, hogy a gyermeket, pontosabban a nevelést az erre szakosított intézmények, illetve személyek vállalják magukra, felmentve a szülőket a felelősség alól, amelyet egyre kevésbé képesek és hajlandók a magukénak tekinteni. E szakemberek között Nyugaton kiemelt hely jut a pszichoanalitikusoknak. Anna Freud (a mélylélektan megalapítójának leánya, neves gyermekpszichológus) és Melanie Klein nyomdokain haladva megkísérlik felszínre hozni a gyermekben azt, ami a felnőttél már ráépült rétegek alatt lappangva létezik. Ez a folyamat egyben a freudi hipotézisek ellenőrzését is jelenti. A „tudományosság“ büvkörében ez az iskola a közvetlen megfigyelést, a linearitást, valamilyen naiv biologizmust részesít előnyben, és elhanyagolja a gyermek nehezebben feltárható, mert mélyebb képzeletvilágát. A *mintagyerek* című izgalmas tanulmányában André Green óva int a gyermeki világ feltételezett „egy-

szerűségének“ csapdájától. „Az analitikusnak — írja — óvakodnia kell, sőt le kell mondania a »magában való« gyermek tanulmányozásáról, nemcsak azért mert az valójában megragadhatatlan, hanem főként, mert az ilyen gyermek annak a felnőttnek a képzeletében él csupán, aki azt hiszi, hogy semmi köze többé a gyermekkorához.“ Bizalmatlanul a normatív mélylélektani kutatások iránt, André Green határozottan állítja, hogy több igazságot tartalmaz a gyermekről az, ahogyan Proust elbeszéli az elalvókor kapott anyai csókot, mint a tudományos igényű megfigyelések tömege.

Ha hiányzik valami ebből a rendkívüli értékű cikksorozatból, amelynek szerzői között a legtekintélyesebb szakemberek szerepelnek, az egy pszichoanalitikai pedagógia tárgyú tanulmány lenne. Megfeledeztek volna a szám szerkesztői arról, hogy Freud, Ferenczi, Reich, Melanie Klein célkitűzései között szerepelt a küzdelem az értelem korai megnyilvánulásainak elnyomása, a tekintélyelv és a vallásos hiedelmek félelemgerjesztő hatalma ellen? Jean-Michel Petot idézi ugyan Melanie Klein 1919-ben tett megállapítását: „Egy láthatatlan, mindenható és mindentudó istenség gondolata nyomasztó súllyal nehezedik a gyermek tudatára“, és jelzi, hogy Melanie Klein, magáévá téve Ferenczi pedagógiai hedonizmusát, néhány egyszerű elvet ajánlott a nevelők figyelmébe: a vallásos nevelés mellőzése (nem a vallástörténeti ismereteké!), a gyermek szexuális kíváncsiságának fokozatos, tabumentes kielégítése, „harc az emberi nem gyógyíthatatlan megalomániája ellen“, amely többek között a másik végletben, a gondolat mindenhatóságába vetett hitben nyilvánul meg.

**SZÁMÍTÁSTECHNIKA ÉS MAI
NÉPGAZDASÁGSZERVEZÉS**
(Era socialistá, 1979. 12.)

A tudományos-műszaki forradalom jegyében álló gazdaságirányítási rendszerünk kulcsfontosságú kérdése az elektronikus számítástechnika alkalmazása és kiterjesztése a társadalmi-gazdasági tevékenység minden területére. Hazai viszonylatban, az informatika fejlesztésével kapcsolatos célkitűzések az 1967—1972-es időszakban a párt- és államvezetés által jóváhagyott irányelvek szellemében körvonalazódtak.

A feladat sokrétűsége és bonyolultsága megkövetelte a gazdaságszervezési szempontok áthangolását egy olyan, alapvetően új koncepció irányában, amely megteremtette a gépesített adat-

feldolgozásra, gyors, objektív és sokoldalú gazdasági információra támaszkodó vezetési és ellenőrzési rendszer kiépítésének előfeltételeit. A megvalósítást célzó intézkedések kiindulópontja az információs rendszer műszaki-anyagi alapjának a megteremtése volt. Ez a szempont érvényesült elektronikai iparunk gyors ütemű fejlesztésében, terméskiszervezetének fokozatos javításában. A hazai számítógépipar a Felix C—256, Felix C—512, Felix C—1024 típusú elektronikus számítógépeknek és kiegészítő kelleknek a gyártására szakosodott. A hetvenes évek derekától megindult a miniatürizált típusok optimális variánsainak kikísérletezése, és nem sokkal később sikerült a technológiai folyamatok vezetésében hasznosnak bizonyuló INDEPENDENT—100, illetve CORAL típusú szubszámológépek kivitelezése.

A szervezési folyamat másik alapvető követelménye a műszaki rendszer működtetését szolgáló információs struktúrák kialakítása. A cikk szerzője hangsúlyozza az adatstruktúrák fizikai és logikai elrendezésének kettős aspektusát. E megközelítés lényege egy részelemekből összekapcsolódó, olyan általános jellegű műszaki rendszernek a létrehozása, amely a továbbépíthetőség elvének érvényesítésével előkészíti az iparág szintű, illetve az egész népgazdaságot átfogó információs hálózat kibontakozását.

Harmadik követelmény a termelőtevékenységben alkalmazott korszerű információrendszerrel kapcsolatos gazdasági-műszaki elgondolások érvényesítése útján a termelői szintjének, a társadalmi munka hatékonyságának maximális növelése.

Az 1978—1980-as évekre kidolgozott informatikafejlesztési program előírnyozza a számítástechnika fokozatos bevezetését az iparvállalatok különböző szakterületeire. A fontossági sorrend a következő: a termelés tervszerűsítése; a termelés programozása, beindítása és követés; beszerzés—eladás; a gyártás műszaki előkészítése; személyzeti kérdések; pénzügy—könyvelés.

A számítógépes automatizálás hatékonyságának döntő kritériuma az információs technika gyors ütemű kiterjesztése a gazdasági-társadalmi élet egészére. Hazánkban ez a követelmény a számítóközpontok rendszere révén valósul meg. Az 1968-tól kezdődően kiépülő és napjainkban több mint 1200 iparvállalat és gazdasági egység informatizálási programját átfogó apparátus országsszerte az elektronikus számítástechnika kompetens közvetítőjének bizonyult. A távlati célok tekintetében a területi számítóközpontok szélesebb hatásköre iparág szintű, illetve országos

információs rendszer megalapozásában körvonalazódik. Ezzel összefüggően a cikk szerzője rámutat az egész népgazdaságot átfogó rendszer szilárdabb elméleti megalapozásának szükségességére, s a gyakorlati eredményeket pozitívnak minősíti.

Népgazdaságunknak rendelkezésére áll a tudományos társadalmi-gazdasági vezetést lehetővé tevő infrastruktúra. Napjaink létfontosságú kérdése, hogy a mikroelektronika, a mikroprocesszorok, az információs struktúrák és az ipari robotok világméretű térhódítása idején a tudomány és a technika felgyorsult ütemben foglalja el helyét a termelőtevékenységben és távlatilag a közélet minden területén.

HENRI LEFEBVRE A MARXIZMUS MAI PROBLÉMÁIRÓL (La Nouvelle Critique, 1979. 125.)

A francia kommunista értelmiség folyóirata figyelemreméltó interjút közöl, amelyet Bruno Bernardi az ismert filozófussal, Henri Lefebvre-rel készített. A nyilatkozat érdekességét az a körülmény is biztosítja, hogy Lefebvre, aki valamikor tagja volt a szerkesztő bizottságnak, húsz év óta először szólal meg a *La Nouvelle Critique* oldalain. A közzeledést egyébként már egy, a *L'Humanité* hasábjain 1977-ben napvilágot látott vita is jelezte, most pedig az ösztönözte, hogy — a nyilatkozat szerint — ez javára válna a marxizmus általa következetesen szorgalmazott agglomerációjának. Az állandó megújulás nélkülözhetetlen ugyanis ahhoz, hogy a szüntelen változásban lévő modern világ rendkívül összetett és bonyolult jelenségeit megragadhassa.

A nyilatkozat elején Bruno Bernardi emlékeztet arra, hogy a *Problèmes actuels du marxisme* (1957) című művében Lefebvre már rámutatott a marxizmus fejlődésének a filozófia ún. válságával is összefüggő ellentmondásaira, nehézségeire. Nézetét akkor — többek között — Roger Garaudy mereven visszautasította, sőt megbélyegezte. Napjainkban azonban — állapítja meg Lefebvre — ez a felfogás átment a köztudatba, általánosan elfogadottá vált. A válság gyökerei a távolba nyúlnak vissza, s elmélet és gyakorlat ellentmondásos viszonyból táplálkoznak. Egyébként — kérdezi a francia filozófus — hogyan lehetne és miért lenne kivétel éppen a marxizmus a mai világra oly átfogóan jellemző szindróma alól? Természetesen sokféleképpen lehet a válságot értelmezni. Szélsőséges megközelítésben a válság úgy értelmezhető, hogy egy esz-

merendszer utat tévesztett, katasztrófákhoz vezetett. Kedvező megvilágításban viszont azt fejezi ki, hogy a marxizmus is ellentmondásokon, azok legyőzésén keresztül fejlődik, sőt az ellentmondásosság egyik sajátossága fejlődésének. A dogmatikusokon kívül senki sem állította, hogy pályája mindig és mindenütt sima, fájdalommentes lesz. A korszerűség, a korszerűsítés jegyében Lefebvre munkatársaival együtt most arra törekszik, hogy összeállítsa a függőben lévő, megoldásra váró elméleti kérdések listáját.

Nyomatékosan hangsúlyozza a különböző megközelítések, a legváltozatosabb felfogások szükségességét, sőt nélkülözhetetlenségét. E követelmény szellemében Lefebvre nem fogadhatja el azt az értékelést, amely szerint Gramsci lenne korszakunk egyetlen marxistája. Utal arra, hogy a kérdésről volt alkalma Togliattival is véleményt cserélni, jól ismeri Gramsci életművét, meg van győződve arról, hogy létezik egy olasz „színezetű” irányzat, de azok, akik egyedül Gramsciban látják a kort hitelesen tolmácsoló gondolkodót, valamilyen monolitikus, tehát káros szemléletet képviselnek.

Visszapillantva a francia marxisták közötti vitákra, Lefebvre úgy látja, hogy az Althusser-féle epistemológiai értelmezés összeegyeztethetetlennek mutatkozott az ő kritikai felfogásával, amelynek 1960 és 1968 között volt bizonyos visszhangja, később azonban egy önpusztító tendenciájú hiperkriticismusba csapott át. Manapság — Lefebvre szerint — a túlzottan kritizista irányzat, amelynek egyik megnyilvánulása az ún. szituacionizmus volt, érvényét veszítette, történelmi jelenséggé vált. Eppen ezért nincs értelme visszatérni az egykori problémákra. Kialakultak a feltételei annak, hogy a marxizmus tudományos mivoltát kiemelje irányzat és az, amely kritikai jellegére helyez hangsúlyt, közeledjék egymáshoz. Lefebvre úgy véli, Althusser és egyes barátai szintén erre a felismerésre jutottak.

A *La Nouvelle Critique*-ben közölt interjúban Henri Lefebvre sokat foglalkozik az öngazgatással. Minden olyan közösség — legyen az egy üzem munkássága vagy egy városkerület lakossága —, amely nem passzívan viszonyul létkörülményeihez, hanem azon igyekszik, hogy ellenőrizze, uralja őket — szerinte —, valamilyen formában az öngazgatás útjára lépett. Az öngazgatást útként, állandóan újrászülető harcra kell felfognunk, amely lehetővé teszi az állam abszolutizálásának a leküzdését.

Visszatérve az inkább filozófiai természetű kérdésekre, Lefebvre úgy véli,

hogy alapjaiban kell újragondolni a szükségszerűség, a determinizmus és a lehetőség kategóriáit. Véleménye szerint fetiszizálták a szükségszerűség, a determinizmus eszméjét, s ez a körülmény ürügyül szolgált arra is, hogy a marxizmus ellen dühödt támadásokat indítsanak. Ily módon a determinizmust fetiszizálók s az ellene támadók kölcsönösen feltételezték, kölcsönösen meghatározták egymást. Az előbbieket optikájában a determinizmus, a szükségszerű a valósággal vált azonossá, a megismerés pedig mindig csak a szükségszerűségekre irányult. A végteligen hivatkozott Hegelnek arra a — bizonyos tekintetben vitatható — tételére, hogy a szabadság nem más, mint a felismert szükségszerűség.

Ez a formula szem elől téveszti azonban, hogy a marxizmus nem csupán elmélet, hanem gyakorlat is. A szükségszerűséget abszolutizálók egydimenziójúvá teszik, ellaposítják Marx felfogását, s ezért újra fel kell fedezni a virtuális, a lehetséges jelentését. A lehetőséget is kutatni, ismerni kell. Nem képzelt el politikai gondolkodás a lehetőség tételezése nélkül.

A törvény mindig csak tendenciát közvetít. Ha újból elfogadjuk és beépítjük szemléletünkbe a virtuálist és a lehetőséget, visszaadjuk a tendencia, az idő és a stratégia fogalmának fontosságát is. A stratégia mindig különböző lehetőségeket tár fel és vesz számításba, hogy aztán válasszon közöttük. Ezzel szemben a törvényt mechanisztikusan kezelők nem tesznek különbséget a természet és a társadalom törvényei között. Így pedig a lehetőségek idejének a ki-küszöböléséhez jutnak el.

A „vonal” metaforájával egybevetve, amely kizárólagosságot sugall, Lefebvre szerint rehabilitálni kell a stratégia fogalmát. Míg az előbbi mindig — egyedül helyesként — előttünk húzódik, valakitől vagy valakik által jó előre megvonva, az utóbbitól elválaszthatatlan a rugalmasság, az állandó önellenőrzés és a kritikai önkigazítás.

Henri Lefebvre a marxizmust az egyetemes emberi művelés fontos alkotóelemének és az emberi emancipáció eszközének tekinti. Ezért egyrészt megszeméniően érdekelt alkotó továbbfejlődésében, másrészt pedig ellene van bármilyen hivatalos kanonizálásnak. A demokratizmus szellemében az eszmék szabad konfrontációjáért száll síkra, ehhez köti a társadalmi tudat elmélyülését és az ismeretek végtelen gazdagodását.

Ami a marxizmus és a tudomány viszonyát illeti, a francia filozófus szerint csupán a nem tudományos vagy tuda-

mány előtti ideológiák törekszenek arra, hogy spekulatív, zárt rendszerek alakját öltsek, ezzel próbálják a valóság racionalizálásában megnyilvánuló képtelenségüket kompenzálni.

Az igazi tudomány azonban mindig nyitott a valóság felé. Minden tudományág fejlődése feltételezi a merészséget, a szabad vitát, a kockázatot a relativizálás állandó távlatában. A tudomány nem ismer abszolút igazságot, kivéve önmaga viszonylagosságának szigorú tudatát és az ismeretek végtelen elmélyítésének szükségességét. Annak az igazságnak az eszméje, amely lineárisan növekedve felszámolja menetében

az összes eltérő nézeteket, elszegényíti mind a tudományt, mind annak történetét. A tudomány hiteles történetétől elválaszthatatlan a tévedéseknek, ellentmondásoknak, ideologikus elemeknek és önmaga mítoszainak a számbevétele. A marxizmus tudományos jellege — éppen ezért — megköveteli mindezeknek a mozzanatoknak a tudatosítását, annak a felismerését, hogy a tudományos érvényesség szempontjából különböző szintű rétegekből áll. Nem kisebb horderejű az a követelmény sem, hogy nyitottnak és fogékonnak bizonyuljon mind az iránt, ami a társadalmi gyakorlatban és elméletben az újat fejezi ki.

Kabán József: Ünnepek (Székelyudvarhely, 1979. október 7.)